

TÁJÉKOZTATÓ

A keresztnemek nemcsak a névtudomány művelőinek érdeklődésére tartanak számot, hanem a nagyközönség kíváncsiságát is felkeltik. Szinte mindannyian tudni szeretnénk, milyen régi a nevünk, honnan származik, vannak-e idegen nyelvi megfelelői, mely korban volt divatos vagy kevésbé divatos; milyen hagyományok, szokások kapcsolódnak hozzá; kik voltak a híres viselői stb. Bátran állíthatjuk, hogy minden érdekel bennünket, ami a nevünkkel kapcsolatos, akár nyelvészeti, akár néprajzi, vallási, statisztikai, földrajzi, történelmi vagy művészeti vonatkozású tényről, esetleg egyéb adalékról van szó.

A nevek iránti általános érdeklődést időről időre sokféle kiadvány próbálta kielégíteni. Az ismeretterjesztő művek közül sok szempontból munkánk előzményének tekintjük az első magyar keresztnévszótárt, Pálóczi Edgár *Keresztneveink zseblexikona* című művét. Ebben az 1927-ben megjelent kiadványban megtalálhatjuk a nevek etimológiáját, a névnapokat és az egyes nevekhez kapcsolódó, egyéb járulékos információkat. A következő népszerű mű, Kallós Ede *Nevek és napok* című könyve 1943-ban jelent meg. Elsősorban a megjelenésekor használatban lévő, gyakrabban előforduló nevekkel foglalkozik. Olvasmányos formában tájékoztat a nevek keletkezéséről, történetéről, valamint irodalmi, művészeti és vallási vonatkozásairól. A magyar keresztnemek legteljesebb gyűjteménye 1971-ben jelent meg Ladó János munkájaként, *Magyar utónévkönyv* címmel. Ez a munka a következő évtizedek anyakönyvezési gyakorlatát is meghatározta, és rendkívül népszerű volt a nagyközönség körében. Bővített kiadása 1998-ban (Ladó János – Bíró Ágnes *Magyar utónévkönyv*) látott napvilágot. Névcikkei nagyon tömören tájékoztatnak a nevek eredetéről, jelentéséről, valamint a névnapokról, a becéző formákról és a rokon nevekről.

A fent említett művek mellett fontos szerepe volt az egyházi célú keresztnévszótáraknak: Mátrai János *Védő és segítő szentjeink* (1941), *Keresztneveink* (1960), Fekete Antal *Keresztneveink nyomában* (1995), *Keresztneveink, védőszentjeink* (2007). Az utóbbi évtizedekben tovább bővült a keresztnemekkel foglalkozó, népszerűsítő célú művek köre. Főleg olyan kiadványok jelentek meg, amelyek valamely speciális irányból közeledtek a nevekhez. Több kiadványban meghatározó a szerző által történetinek tekintett szempont, amely alapján csupán egy-egy névréteget kívánt feltárni. Előfordul a lélektan és az ezotéria oldaláról történő megközelítés, de gyakori a kisebb igényű, naptárszerű felsorolás is.

Munkánk során az volt a célunk, hogy a magyar névtani kutatásokat a legmesszebbmenőig figyelembe vegyük, és a publikált eredményeket egy-egy névcikk anyagában összefoglaljuk. A gazdag névtani szakirodalomból a bibliográfiában csupán az önálló kiadványként megjelenő művek felsorolására volt lehetőségünk. Mellettük természetesen felhasználtuk a folyóiratok és egyéb periodikák névtani

tárgyú közléseit is. A magyar névtudomány gazdag szakirodalma mellett figyelembe vettük a bibliográfiában felsorolt angol, amerikai, német, finn, svéd, francia, szláv, török stb. névkönyvek szócikkeit is.

Könyvünkben azzal a 100 női és 100 férfinévvel foglalkozunk, amelyet 2007. január elsején Magyarországon a legtöbben viseltek. A száz férfinéven ekkor összesen 4 712 845 férfi az újszülött fiúgyermekektől a déd- és üknagyapákig, a száz női néven a néhány napos csecsemőktől az éltel matrózáig 4 792 725 nő osztozott. A 100-100 leggyakoribb név között is találunk olyanokat, amelyek napjainkban nem tartoznak a divatos nevek közé, annak ellenére, hogy az előző generáció nagyon kedvelte őket. A lista élén álló neveken meglepően sokan osztoznak. Az első három női név és viselőik száma: *Mária* (427 140 fő), *Erzsébet* (329 617 fő), *Ilona* (221 255 fő); a leggyakoribb férfinévek: *László* (342 489 fő), *István* (333 936 fő), *József* (311 467 fő). Az utolsó neveket ehhez képest meglepően kevesen viselik, például a 100. helyen álló *Livia* nevet 9046 fő, a *Renátó* keresztnévet 2324 fő.

A névcikkek kidolgozásakor arra törekedtünk, hogy minél több oldalról bemutassunk egy-egy nevet. Nyelvészeti alapról indulva igyekeztünk a lehetőségekhez képest minél több területről összegyűjteni a legfontosabb információkat. A nagy múltú, régi nevek bemutatása még a szigorú szelektálás ellenére is lényegesen terjedelmesebb lett, mint a ritkán viselt vagy újabban megjelenő nevéké. Egyik név szócikkét sem tekintjük azonban lezártnak, tudjuk, hogy minden egyes név újabb adatokkal vagy akár újabb szempontokkal bővíthető.

Könyvünk közvetlen előzményéül a *Hogy hívnak? Könyv a keresztnevekről* című, 1997-ben megjelent kötetünk szolgált. Ennek a munkának a tanulságai, valamint az olvasók megjegyzései, érdeklődő kérdései bátorítottak bennünket a folytatásra. Sokat köszönhetünk a Tinta Könyvkiadó türelmes munkatársainak és lektorunknak, akinek észrevételeit szinte maradéktalanul hasznosítani tudtuk a kézirat könyvvé formálása során.

A NÉVCIKKEK SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE

Eredete

A címszóként szereplő keresztnévet a név eredetének és jelentésének közlése követi. Az alap kutatások hiányossága miatt leginkább a név kialakulásához kapcsolódó forrásnyelvet tudjuk megadni, a közvetítő nyelvekre, illetőleg a közvetlen átadó nyelvre csak ritkán tudunk utalni. Ha a szakirodalomban többféle magyarázata is van egy-egy név eredetének és jelentésének, akkor mindegyiket megadjuk. Ugyancsak közöljük a különböző alakváltozatokat, valamint – ha rendelkezésünkre áll – az első írásos előfordulás adatait.

Védőszentje

A név védőszentjének vagy védőszentjeinek bemutatásakor elsősorban a magyar egyházi hagyományt tartottuk szem előtt, de alkalmanként kevésbé ismert személyeket is megemlítünk. Itt mutatjuk be azt is, ha a védőszent legendájához szorosan kapcsolódik valamilyen néphagyomány. Megadjuk a névhez kapcsolódó védőszentek emléknapját. Egyes nevekhez értelemszerűen nem védőszentek, hanem mitológiai alakok kapcsolódnak szorosabban, ezeket a szereplőket is ebben a részben ismertetjük. A különleges, világi nevek védőszentjeit a katolikus egyház mai szokásai alapján adtuk meg. Így az is előfordul, hogy egy-egy női névhez férfi védőszent tartozik.

Névnapja

Köztudott, hogy a névnapok meghatározása egyházi hagyományokon alapul, hiszen maga a név napja egy-egy védőszent ünnepnapja. Ezért van az, hogy bizonyos keresztnemekhez esetleg meglepően sok névnap dátum is kapcsolódik. Névcsikkeinkben naptári rendben felsoroljuk az adott keresztnév valamennyi névnapját. Az újabb keletkezésű nevek mellett a Nyelvtudományi Intézet kiadványaiban ajánlott névnapot közöljük.

Gyakorisága

Az volt a célunk, hogy a gyakorisági adatok bemutatásával érzékeltesük a névdivat alakulását, illetőleg az adott név népszerű vagy kevésbé népszerű időszakának jellegzetes pontjait. Ha lehetőségünk van rá, akkor közöljük az előző évszázadok statisztikai adatait. Mindegyik név esetében megadjuk a XX. század végi adatokat: az 1967-es, az 1983–87-es, az 1996-os és a 2000-es év újszülöttjeinek gyakorisági listáján elfoglalt helyét. A statisztikák közlését a 2006-os összlakossági statisztika gyakorisági adataival zárjuk.

Becézése

Valószínűleg nincs olyan keresztnévünk, amelyet csupán egyetlen alakban használnánk. Az újszülöttet, majd a kisgyermeket sokféle babusgató, kedveskedő névvel illetik a családtagok. A keresztnév játékos módosításával, alakításával teremtett formák később elveszíthetik eredeti becéző funkciójukat, és akár pusztán szólító névvé válhatnak. A névtani kutatások azt bizonyítják, hogy a magyar keresztnévkincsben hosszabb ideje meglévő, népszerű nevekhez több becéző tartozik, mint az újabb nevekhez. Ezen belül sokkal változatosabb a női nevek becézése, mint a férfineveké. A becézés során a keresztnév alakja jelentős változásokon mehet keresztül, gyakran megrövidül a teljes névalak vagy képző kapcsolódik hozzá, esetleg ikerítés alapjául szolgál vagy egyéb változás történik vele. Arra törekedtünk, hogy a névcikkekben mindegyik név leginkább jellemző becéző alakját felsoroljuk. A becézés gazdag nyelvi lehetőségeit az egyes nevekhez készített becefák segítségével igyekeztünk szemléletesen bemutatni. Ezek az ábrák a régebbi becéző alakok ugyanúgy megtalálhatók, mint az újabb becéző formák. Mindig az a név került a rajz középpontjába, amelynek becéző formáit írtuk le. A becéző formák közül azokat a névalakokat jelöltük nyomtatott nagybetűvel, amelyek önállóan is anyakönyvezhetők. A vastagított kerettel szereplő nevek kifejtése megtalálható kötetünkben.

Rokon neve

Egy-egy név többféle változatban is megjelenhet a magyar névkincsben. Önálló keresztnévvé válhatnak valamely tőnek egyes alakváltozatai, különböző korok becézőiből létrejött alakjai és egyéb idegen nyelvi formái. Az ugyanazon tőből létrejött, a mai magyar nyelvben önálló keresztnévként anyakönyvezhető neveket rokon névként tüntettük fel. Rokon formának tekintettük azt az alakot is, amelyet bizonyos korokban hosszabb vagy rövidebb ideig például az adott idegen név helyettesítésére használtak. A rokon neveket egyes esetekben névcsaládokká rendeztük, és kapcsolatukat a rokonságfát ábrázoló rajzokon igyekeztünk szemléletesen bemutatni. A női neveket ovális, míg a férfineveket szögletes keretben közöljük. Szaggatott vonallal jelzett keretben adjuk meg a név eredeti, idegen nyelvi vagy régi magyar alakját. Az egyes neveket

összekapcsoló szaggatott vonal nem a nyelvi kapcsolatra utal, hanem a mesterséges névazonosítást jelzi. A vastagított kerettel szereplő nevek kifejtése megtalálható kötetünkben.

Női-férfi párja

Ugyanabból a névtőből akár az idegen nyelvekben, akár a magyar nyelvben gyakran elkülönül egymástól a nők és a férfiak megnevezésére használatos névalak. Ez a kapcsolat egyes esetekben közismert a névhasználók számára, máskor kevésbé feltűnő az ilyen jellegű viszony. A női-férfi névpárokat a rokonságfát ábrázoló rajzokon is feltűntettük.

Idegen megfelelői

Az egyházi eredetű nevek legtöbbje szinte valamennyi európai nyelvben megjelenik, és írásképeiben, valamint kiejtésében az adott nyelv sajátosságainak, valamint történeti fejlődésének megfelelően alakul. Az évszázados változások miatt ma már sokszor nem tűnik fel a közös eredet, a mai névalakok messzire kerültek egymástól. A megfeleltetéshez gyakran az idegen nyelvű névkönyvek adatai sem nyújtanak mindig elegendő segítséget. A legtöbb könyvben sajnos a magyar példák elavultak és nagy részük pontatlan helyesírással szerepel. Emiatt korántsem teljes a felsorolásunk, inkább csak példát mutatunk a sokféle lehetséges nyelvi kapcsolatra. Természetesen nem találhatunk minden név esetében megfelelő idegen nyelvű változatot.

Családnévként

A magyar családnévek kialakulása a XIV. században kezdődött. A nevek jelentős csoportja egyházi vagy világi személynévből, illetve a személynév becéző alakjából keletkezett. A puszta keresztnévi alak mellett gyakori a képzett vagy összetett névforma. Egy-egy névcikkben igyekeztünk felsorolni minél több régebbi és mai névformát. Arra törekedtünk, hogy képet adjunk az írásváltozatok sokféleségéről is, még akkor is, ha egy-egy említett alak a mai magyar nyelvben az adott formában már nem használatos.

Híres viselő

Arra törekedtünk, hogy a lehetőségekhez képest mindegyik névcikkben szerepeljen azonos keresztnévű vagy azonos családnévű személy. Szinte lehetetlen feladat volt ezt a szándékot megvalósítani a legújabb nevek esetében. Nem nagyon tudtunk válogatni a viszonylag ritkán előforduló nevek képviselői között sem. Annál nagyobb volt a kínálat a több évszázadon keresztül divatos és nagyon sokak által viselt nevek esetében. A nevet viselő híres személyiségek kiválasztása tehát nem könnyű feladat, ezért felsorolásunk elsősorban a szerzők ízlését, valamint a rendelkezésükre álló források kínálatát jelzi. Ha a bemutatott személy nevét magyarosította, megváltoztatta, akkor az eredeti nevet is feltűntettük, melyet a használt név után vesszővel elválasztva, álló betűvel közöltünk.

Művészetben

Az irodalmi, képzőművészeti, zenei művek hősei gyakran hozzájárulnak ahhoz, hogy valamely korban hogyan alakul egy-egy név divatja. De ha tömegesen esetleg nem is befolyásolják a névadást, konkrét esetben mégis meghatározhatják egy család névválasztását vagy egy személy viszonyát a saját nevéhez. A névcikkek kidolgozásakor

elsősorban a magyar szerzők alkotásainak szereplői közül válogattunk, és csak alkalmanként tettünk kivételt egy-egy világhírű alkotás említésével. Itt térünk ki azokra a művekre is, amelyeknek írói, költői egy-egy név hangulatával vagy jelentésével foglalkoznak. A rendelkezésünkre álló hely szűkossége, a források gazdagsága azt eredményezte, hogy a teljesség igénye fel sem merülhetett bennünk, csupán ízelítőt nyújtunk a nevek megközelítésének ilyen irányú lehetőségéhez.

Földrajzi névként

A magyar eredetű földrajzi nevek jelentős része személynévből keletkezett. A legősibb forma a puszta személynévből alakult helynév, amely a település alapítójának, első birtokosának vagy valamely nevezetes lakójának állít emléket. A későbbiekben gyakran előfordul az *-i*, *-é* képzővel vagy a *-falva*, *-háza*, *-laka*, *-szállása* stb. utótaggal kiegészült összetett név is. Ugyancsak gyakran találkozhatunk keresztnévvel azoknak a településeknek a nevében, amelyek a templomuk védőszentjéről kapták nevüket. Példáinkat elsősorban a magyarországi vagy valamikor magyar illetékességű területeken használatos földrajzi nevek közül választottuk.

Népszokások

A néphagyományban a naptári nevekhez gyakran sajátos köszöntő vagy ünneplő szokások kapcsolódnak. A jeles napok eseményei sokat megőriztek a honfoglalás előtti idők hitvilágának szokásaiból. Egy-egy naphoz tilalmak, jóslások, szerencsés vagy szerencsétlen előjelek kapcsolódtak, amelyeknek a mindennapi életben nagy jelentőséget tulajdonítottak. A középkor óta egyik-másik szent emléknapjához többféle hiedelem és szokás kötődött, amelyek legtöbbje a szentek nevéhez fűződő csodás legendák és a népi hitvilág ötvöződéséből keletkezett. Mindezt sok településen kiegészítette a helyi védőszentek kultusza. Ebből a színes hagyományrendszerből kívántunk néhány ismert vagy kevésbé ismert mozzanatot bemutatni.

Szólás

A szólások és a közmondások tömörsége, stílusértéke különös jelentőséget ad használatuknak. Nyelvi formájuk és tartalmuk lehetővé teszi, hogy egy bizonyos személyről vagy helyzetről általános kijelentést tegyünk, még hozzá olyan módon, hogy az éppen tapasztalt egyedi esetet jellemzőnek, szokásosnak tüntessük fel. Keletkezésük gyakran konkrét élethelyzethez kötődik. Annak ellenére, hogy a későbbiekben elhomályosulnak az adott szituáció körülményei, a megnevezett személy – legalábbis nevében – továbbra is fontos szereplő marad, ám a név jelentése kitágul, a szövegkörnyezet értelmétől függően általánossá válik, bárkire vonatkoztatható lesz. Igyekeztünk minél több, keresztnévet tartalmazó szólást és közmondást bemutatni, ezért a régebbi vagy csupán egy-egy konkrét településen vagy kisebb tájegységen használatos szólásokat és közmondásokat is közöljük.

Csúfoló

A névcsőfoló mondókák leginkább a gyermekek társas életének részei, amelyet hol támadó, hol védekező fegyverül használnak az érintkezésben. Gyakran kórusban mondogatják a kiválasztott gyermek nevéhez kapcsolódó, legtöbbször dallamos hangsúlyozású versikéket. A ritmusos, rímes mondókákra a túlzás és az ironia a jellemző, amelyhez gyakran társul az egyéni érzékenységgel nem törődő szókimondás. A több-

szöri mondogatás során elszűrülhet a tartalma, sőt az eredeti szándéktól eltérően, akár kedves, rímes, becézgető versikévé válhat. Példáinkat a régebbi és az újabb névcsúfolók közül válogattuk, de tudatosan elhagytuk a nyomdafestéket nehezen tűrő, szabados megfogalmazásokat.

Köznevesülve

A keresztnévek egy része – különösen a magyar nyelvben hosszú idő óta jelen lévő, gyakori előfordulású nevek – a nyelvhasználat során közszóvá válhat. Sok példát találunk erre a nyelvjárásokban, a különböző csoportnyelvekben és persze a köznyelvben is. Megtörténhet a köznevesülés minden alaki változtatás nélkül, de kaphat a köznevesült keresztnév valamilyen toldalékot, esetleg összetett szó elő- vagy utótagjaként válhat köznévvé. Közszóként leggyakrabban valamilyen emberi jellegzetességet, tulajdonságot jelölnek, de előfordulnak állatok, növények, tárgyak nevéként vagy egyéb jelentésben is. Egy-egy névcikkben elsősorban a nyelvjárási és az általánosan ismert köznyelvi adatokat közöljük, de ha forrásaink lehetővé teszik, akkor egyéb csoportnyelvi értelmezéseket is megadunk.